

KOMPÜTER TEXNOLOGİYALARININ KOMMUNİKATİV BACARIQLARA EKSTRA-LİŊVİSTİK VƏ LİŊVİSTİK BAXIMDAN TƏSİRİ (İngilis dili fakültələrində)

Nüşabə Əbdülrəhimova

Azərbaycan Dillər Universiteti, Bakı, Azərbaycan

e-mail: nushaba.azizova@mail.ru

Xülasə. İngilis dilinin tədrisi zamanı ən son texnologiyalardan yararlanmaq, tələbələrin reseptiv və produktiv bacarıqlarını müasir kompüter texnologiyaları vasitəsi ilə inkişaf etdirmək və s. kommunikativ səriştənin bütün komponentlərinin formalaşdırılmasına xidmət edir. Məqalədə kompüter texnologiyalarının kommunikativ bacarıqlara linqvistik və ekstra-linqvistik baxımdan təsiri araşdırılır. Bundan başqa, araşdırmada reseptiv və produktiv bacarıqların İKT əsaslı linqvistik və dilxarici fonlarda necə inkişaf etdirilməsi göstərilir.

Açar sözlər: Kompüter texnologiyaları, reseptiv nitq bacarıqları, produktiv nitq bacarıqları, linqvistik, ekstra-linqvistik.

THE IMPACT OF COMPUTER TECHNOLOGIES ON COMMUNICATIVE SKILLS FROM EXTRA-LINGUISTIC AND LINGUISTIC PERSPECTIVES (In the english languages faculties)

Nushaba Abdulrahimova

Azerbaijan University of Languages, Baku, Azerbaijan

Abstract. Taking advantage of the latest ICT tools, developing students' receptive and productive skills via modern computer technologies etc. serve to improve all components of communicative competence in ELT. The paper analyzes the linguistic and extra-linguistic effects of computer technologies on communicative skills. In addition, the study notes how receptive and productive skills are developed in ICT based linguistic and non-linguistic backgrounds.

Keywords: Computer technologies, receptive skills, productive skills, linguistic, extra-linguistic.

ВЛИЯНИЕ КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА КОММУНИКАТИВНЫЕ УМЕНИЯ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ЛИНГВИСТИКИ И ЭКСТРАЛИНГВИСТИКИ (В факультетах английского языка)

Нушаба Абдулрагимова

Азербайджанский Университет Языков, Баку, Азербайджан

Резюме. Систематическое применение средств ИКТ значительно улучшает все компоненты коммуникативной компетенции на уроках английского языка. В статье рассматриваются лингвистические и экстралингвистические влияния компьютерных технологий на коммуникативные умения. Кроме того, в статье показывается развития рецептивных и продуктивных умений в различных лингвистических и экстралингвистических направлениях с посредством современных ИКТ.

Ключевые слова: Компьютерные технологии, рецептивные умения, продуктивные умения, лингвистический, экстралингвистический.

1. Giriş

Tətbiqi dilçilik pedoqoji prinsiplərə və müasir kriteriyalara əsaslanaraq xarici dillərin tədrisində ən son texnologiyaların istifadə olunmasını tələb edir. Ən son texnologiyalar dedikdə ilk növbədə İKT vasitələri və onun ayrılmaz hissəsi olan kompüter təchizatı nəzərdə tutulur. Bu

baxımdan, internetin kommunikativ səriştə və onun komponentlərinin inkişafı üçün yaratdığı imkanlar danılmazdır. Onlayn və oflayn, yəni şəbəkədaxili və şəbəkəxarici vasitələrin geniş istifadə spektru ingilis dilinin tədrisində diskursiv bacarıqların həm linqvistik, həm də ekstra-linqvistik fonlarda inkişaf etdirilməsi üçün müsbət təsir göstərir. Bu səbəbdən dünyada gedən bütün təhsil islahatları, o cümlədən xarici dillərin tədrisi sahəsində aparılan araşdırmalar müasir İKT vasitələrinin əhəmiyyətini vurğulayır.

Kommunikativ səriştənin əsas komponenti sayılan diskursiv bacarıqların inkişaf etdirilməsi üçün kompyuter texnologiyaları müxtəlif tətbiqlər, proqramlar, oyunlar, saytlar və s. təqdim edir. Bu müxtəliflik və rəngarənglik nəticəsində tələbələr kommunikativ səriştəyə yiyələnərək diskursiv situasiyanın həm linqvistik, həm də ekstra-linqvistik xüsusiyyətlərini mənimsəyirlər. Sadə mətnyaratma strategiyalarından fərqli olaraq diskursiv səriştələr yalnız dildaxili faktorlarla deyil, həm də dilxarici parametrlərlə meydana çıxır. Bu səbəbdəndir ki, xarici dil dərslərində İKT vasitələrinin yaratdığı şərait kommunikasiyanın dörd nitq fəaliyyəti üzrə müvəffəqiyyətlə inkişaf etməsinə zəmin yaradır.

Ümumiyyətlə, kommunikativ səriştənin bütün komponentləri (diskursiv, qrammatik, sosiomədəni və strateji) əlaqəli şəkildə inkişaf etdirilməlidir. Bu məqsədlə kompyuter texnologiyalarından yararlanmaq, didaktik prinsiplərə uyğun olaraq bütün komponentləri sistemli və qarşılıqlı şəkildə formalaşdırmaq vacibdir.

Təsədüfi deyil ki, K.F. Sedova kommunikativ səriştənin ekstralingvistik parametrlərini nəzərə alaraq onu konkret etnosa və sosial normalara uyğun ünsiyyətə bağlamışdır [3, s.23]. Bu isə bir daha ünsiyyət prosesində dilxarici xüsusiyyətlərin nə dərəcədə mühüm faktor olduğunu sübut edir.

2. İKT-nin reseptiv nitq bacarıqlarına linqvistik və ekstra-linqvistik təsiri

Bildiyimiz kimi, xarici dildə ünsiyyətin həyata keçməsi üçün reseptiv nitq bacarıq və vərdişlərinin formalaşdırılması vacib şərtlərdəndir. Kommunikasiya aktı diskursiv bacarıqların linqvistik və ekstra-linqvistik fonlarda inkişaf etməsini tələb edir. Bu zaman reseptiv bacarıqların inkişafı üçün dil qanunlarına riayət etmək və sosiomədəni, tarixi, siyasi, pragmatik və s. kimi dilxarici faktorları nəzərə almaq vacib sayılır.

Reseptiv nitq bacarıqları sayılan oxu və yazı bacarıqları tədris zamanı istifadə olunan rəqəmsal texnologiyalar vasitəsi ilə daha maraqlı və motivasiyaedici mühitdə formalaşdırılır. Müxtəlif fonetik, leksik və qrammatik nümunələr stimullaşdırıcı multimediyə vasitələri ilə tələbələrin yaddaşında daha çox həkk olunur. Test formalı “Quiz” çalışmaları, hazır cədvəllər, autentik mətnlər və s. kompyuter texnologiyaları vasitəsilə asanlıqla tələbələrə çatdırılır. H. Fadel İKT vasitələrinin köməyi ilə oxu bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi məsələsinə müəllim və tələbələrin münasibətini araşdırarkən müsbət fikirlərin üstünlük təşkil etdiyini qeyd etmişdir [4, s.18].

Müşahidələr göstərir ki, klassik oxu çalışmalarından fərqli olaraq, müasir metodika məntiqi oxu bacarıqlarına daha çox üstünlük verir [1, s.262]. Bu o deməkdir ki, klassik tədqiqatçılar əsasən, dil qanunları və qrammatik qaydaların izlənməsini əsas sayırdılarsa, müasir mütəxəssislər tarixi və sosiomədəni xüsusiyyətləri əks etdirən ekstra-lingvistik parametrlərə bağlı olan yolları irəli çəkirlər. Təsadüfi deyil ki, IELTS və TOEFL kimi beynəlxalq ingilis dili imtahanlarının reseptiv bacarıqlar üzrə çalışmaları həm lingvistik, həm də ekstra-lingvistik biliklər üzərində qurulmuşdur. Belə ki, mətnin praqmatik, sosiomədəni, tarixi, hətta psixoloji aspektlərini tez qavrayan imtahan iştirakçıları bu tip çalışmaları digər iştirakçılara nisbətən daha yaxşı yerinə yetirirlər.

Hər bir informasiyanın istər yazılı (oxu), istərsə də şifahi şəkildə (dinləmə) qəbul olunması zamanı onun tez anlaşılması üçün lingvistik qaydaları bilməklə yanaşı onun praqmatik, psixoloji və s. xüsusiyyətlərini qavramaq vacibdir. İKT vasitələri, bu baxımdan, ideal mühit təqdim edir. Belə ki, rəngarəng video, audio materiallar, hipermətnlər (hipermediya və multimediyaya) və s. yalnız autentik dil mətnlərini təqdim etmir, həmçinin ingilis dili mühitindəki sosiomədəni, tarixi və s. informasiyanın təhlil olunmasını tələbələrin ixtiyarına buraxır. Təsadüfi deyil ki, Text Based Instruction (TBI), yəni mətn əsaslı metodik yanaşma haqqında yazarkən J. Riçards və T. Rodcer autentik mətnlərin mənbəyi kimi real həyat materialları ilə yanaşı, İnternet və mediyanı da qeyd etmişlər [6, s.207]. Hipermətnlərin informasiya tutumuna daxil olan materialdan asılı olaraq “hipermediya” (lingvistik və ekstra-lingvistik material) və ya “multimediyaya” (ekstra-lingvistik informasiya) vasitəsilə tələbələrin diskurs yönümlü reseptiv bacarıqlarına müsbət təsir göstərir.

Diskursiv situasiyada mövcud olan müxtəlif mədəni aspektlər, sosial və siyasi baxışlar, psixoloji və praqmatik xüsusiyyətlər və s. kimi ekstra-lingvistik amillər müxtəlif İKT əsaslı multimediyaya, xüsusilə də video vasitələrinin köməyi ilə daha çox aydın olur. Video materiallar zaman etibarlı ilə ən müasir, yaxud klassik mövzuları vizual olaraq çatdırmağa və mədəni mühitdə dil daşıyıcılarının rəftarını izləməyə kömək olur. Bu zaman müəllim faktoru kənarında qalmamalı, video material onun nəzarəti və verdiyi tapşırıqlar əsasında izlənilməlidir [2, s.68].

3. İKT-nin produktiv nitq bacarıqlarına lingvistik və ekstra-lingvistik təsiri

Nitq aktı ikitərəfli proses olduğundan, reseptiv bacarıqlarla yanaşı, produktiv bacarıqların formalaşdırılmasına da xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bu zaman ən son kompyuter texnologiyalarının tədris vasitəsi kimi istifadə olunması tələbələrin ingilis dilində danışıqlarını və yazmalarını stimullaşdırır. Nəzərə alsaq ki, internet aləmində kommunikasiya əsasən yazılı ünsiyyətə əsaslanır, onda yazılı produktiv bacarıqların müxtəlif yollarla inkişaf etdirilməsi daha çox əlçatandır. Şifahi ünsiyyət isə səsli mesajlar, qəbul olunan informasiyanın müzakirə olunması, müxtəlif oyun proqramlarında səsələnən suallara cavab verilməsi və s. kimi əməliyyatlarla həyata keçirilə bilər. İnternet aləminin təqdim etdiyi saysız-hesabsız multimediyaya vasitələri, podkast funksiyaları və zaman etibarilə müasir, yaxud tarixi şəkillər hər bir mövzu ətrafında ekstra-lingvistik məlumatın tez əldə olunmasına şərait yaradır. Nəticədə,

əldə olunmuş material tələbələrin müxtəlif diskursiv situasiyalara uyğun leksika, dil vahidləri və nitq şablonlarını istifadə etmələrinə yardımçı olur. Tələbə adi yazı qaydaları ilə yanaşı şəbəkə ünsiyyəti üçün aktual sayılan normalara yiyələnir, yəni yazışmalarda abreviaturalara, slenqlərə, ellipslərə və s. üstünlük verir. Bu isə produktiv nitq bacarıqları baxımından istər yazılı, istərsə də şifahi ünsiyyət üçün vacibdir.

Kompüter və ya telefonlar üçün nəzərdə tutulmuş yükləmə proqramlarının rolunu da qeyd etmək istərdik. Araşdırmalar göstərir ki, müxtəlif tətbiqi proqramlarda təqdim olunan dialoqların öyrənilməsi produktiv bacarıqların reallaşması üçün baza rolunu oynayır. Belə ki, tələbələr özlərinə maraqlı gələn dialoqları öyrəndikdən sonra canlı ünsiyyət quraraq və proqramın avtomat cavablandırmasından çıxaraq oxşar dialoqlar yaratmaq imkanı əldə edirlər. Daha dəqiq desək, onlar öz ünsiyyətlərini oxşar, lakin yeni dialoji diskurs əsasında qurmağa çalışırlar. Məsələn, “A Coffee Shop” konteksti “A Dress Shop” mövzusu ilə əvəz oluna bilər. Bu zaman cütlərlə iş tələbələrin kreativ təfəkkürlərinin səviyyəsindən çox asılıdır. Leksik, janr və üslubi resurslardan istifadə edərək mətnin qurulması, ardıcıl və məntiqi məzmunun təmin, şəxsi fikrin ifadə edilməsi, söhbətin məqsəd və məğzinin kommunikativ baxımdan önə çəkilməsi, sosiomədəni aspektlərin nəzərə alınması və s. kimi bacarıq və vərdişlər produktiv bacarıqlar üçün xüsusilə vacib sayılır.

Eyni zamanda, müxtəlif yazı üslublarına (rəsmi və qeyri-rəsmi məktub, təsviri və müqayisəli essey və s.) yiyələnmək və nümunə olaraq istifadə etmək üçün axtarış mühərrikləri (Google, Yahoo və s.) müstəsna rol oynayır. Bu nümunələr əsasında tələbələr asanlıqla istədikləri üslubda yazı texnikasına yiyələnirlər.

Linqvistik baxımdan isə tələbələr linqvistik normaları təbii xarici dil mühitində (videolar, şəkillər, canlı videokonfranslar və s.) izlədikdən sonra, bu normaları şifahi və ya yazılı şəkildə istifadə edə bilirlər. Bu zaman müəllimin reseptiv və produktiv bacarıqların inkişafı üçün İKT əsaslı səmərəli olan tapşırıqlar seçməsi vacibdir. Məsələn, tələbələr ABŞ-da baş tutan hər hansı məhkəmə prosesini Youtube kanalında izləyərək hüquqi diskursun linqvistik və ekstra-linqvistik parametrlərini asanlıqla mənimsəyə, həmçinin müəllimin instruksiyası əsasında eyni prosesi reproduktiv şəkildə dialoqlaşdırma bilirlər. Bu zaman, kommunikativ tədris metodunun tələblərinə əsasən, xarici dil sisteminin yaxşı mənimsənilməsi üçün “struggling to communicate”, yəni ünsiyyətdə olmaq üçün “çarpışmaq” və qavranılmış dil vahidlərinin maksimum istifadə olunması məqsədəuyğundur [5, s.67]. Bizim araşdırmamıza əsasən, aydın olur ki, qavranılmış dil vahidləri, yəni fonetik, leksik, morfoloji və sintaktik vahidlər, multimediyə xidmətləri əsasında çatdırılıb daha sonra produktiv bacarıqlar üçün istifadə olunarsa, müsbət nəticələr əldə oluna bilər.

Nəticə. Beləliklə, kompüter texnologiyalarının kommunikativ bacarıqlara ekstra-linqvistik və linqvistik baxımdan təsirini araşdırarkən əmin oluruq ki, həm onlayn, həm də oflayn platformaların geniş imkanları reseptiv və produktiv nitq bacarıqlarını nəzərə çarpacaq

şəkildə təkmilləşdirir. Bütün qeyd olunanları ümumiləşdirərək reseptiv və produktiv bacarıqların İKT vasitələri ilə inkişaf etdirilməsini aşağıdakı kimi təsvir edə bilərik:

- Kompüter texnologiyaları vasitəsi ilə reseptiv bacarıqların linqvistik fonda inkişafı;
- Kompüter texnologiyaları vasitəsi ilə reseptiv bacarıqların ekstra-linqvistik fonda inkişafı;
- Kompüter texnologiyaları vasitəsi ilə produktiv bacarıqların linqvistik fonda inkişafı;
- Kompüter texnologiyaları vasitəsi ilə produktiv bacarıqların ekstra-linqvistik fonda inkişafı.

İngilis dili dərslərində apardığımız müşahidələr əsasında deyə bilərik ki, yuxarıda göstərdiyimiz dörd aspektin kompleks şəkildə təmin olunması kommunikativ səriştənin səviyyəsini əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

Ədəbiyyat

1. Məhərrəmovə T. (2023), Dil fakültələrinin aşağı kurslarında ingilis dilində oxu bacarıqlarının formalaşdırılmasının elmi-metodiki ədəbiyyatda təhlili. Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. №.2, Bakı: Mütərcim, 259-263.
2. Çakir I. (2006), The use of video as an audio-visual material in foreign language teaching classroom. The Turkish Online Journal of Educational Technology, Vol.5, No.4, 67-72.
3. Седов К.Ф. (2004), Дискурс и личность: Эволюция коммуникативной компетенции. М.:Лабиринт, 320.
4. Fadel H. (2022), Reading and Writing with ICT: Teachers' and Learners' Perceptions. 276, September 24, The Democratic Arab Center, Berlin, Germany, 18-28.
5. Richards J.C., Rodger S.T. (1999), Approach and Methods in Language Teaching. USA. Cambridge. Cambridge University Press, 169.
6. Richards J.C., Rodger S.T. (2014), Approach and Methods in Language, third edition, Teaching. Cambridge: Cambridge University Press, 410.